

АКАЗІЯНАЛЬНЫЯ СУФІКСАЛЬНЫЯ ПРЫМЕТНІКІ Ў БЕЛАРУСКІХ МАСТАЦКІХ ТЭКСТАХ 20-Х ГАДОЎ ХХ СТАГОДДЗЯ

Аказіянальныя суфіксальныя прыметнікі не вызначаюцца асаблівай прадуктыўнасцю ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў ХХ стагоддзя. Зафіксаваныя намі лексемы ўзніклі па наступных словаўтваральных тыпах:

1) **аснова назоўніка + суфікс -іст- (-ыст-)** = прыметнік са значэннем ‘які валодае ўласцівасцямі таго, мае ці змяшчае (нярэдка ў вялікай меры) тое, што названа ўтваральнай асновай’: **званісты** (**звоністы**) ‘які валодае ўласцівасцямі звону; гучны (як звон)’: *У сэрца б’е званістая адліга...* (Ю.Лявонны); *Ах, песні нашы звоністы...* (Ю.Таўбін); **пяруністы** ‘які валодае ўласцівасцямі пяруну’: *Гром тарахціць пяруністы* (А.Якімовіч); **пярыністы** ‘які валодае ўласцівасцямі пярыны’: *Люблю абшар пярыністых палёў* (Я.Туміловіч); **сіньёрысты** ‘які валодае ўласцівасцямі сіньёры; які адносіцца да сіньёры’: [Мікіта]: *Толькі прымеце мяне, жыватворна-крынічная мамзэль Наста, у пакорных і вечных слугі вашага, между протчым, сіньёрыстага сэрца* (Я.Купала); **сузорысты** ‘які валодае ўласцівасцямі сузор’я; які нагадвае сузор’е’: *Ў ружова-мутным футарале яго [месяца] сузорысты вянок буйных пацеркі-каралі каціў на жвірыстае дно* (П.Трус). Тып прадуктыўны ў літаратурнай мове (1, с.303). Лексема **сіньёрысты** ўтворана з адхіленнем ад тыпу, бо ў літаратурнай мове падобныя прыметнікі ад назваў асоб не ўтвараюцца. З пяці зафіксаваных лексем чатыром словам уласціва аднаразовае ўжыванне, адзін дэрыват адзначаны двойчы;

2) **аснова прыметніка + суфікс -іст-** = прыметнік са значэннем ‘які змяшчае (у вялікай колькасці) тое або мае падабенства да таго, што названа ўтваральнай асновай’: **барвовісты**: *Палае снег барвовістым агнём...* (С.Дарожны). Тып моўны, прадуктыўны (1, с.304). Зафіксаваны толькі адзін аказіянальны дэрыват падобнага ўтварэння. Паўторнага ўжывання яго намі не адзначана;

3) **аснова назоўніка + суфікс -лів-** = прыметнік са значэннем ‘які характарызуецца тым, мае ўласцівасці таго або схільны да таго, што названа ўтваральнай асновай’: **дрымотлівы**: ‘які характарызуецца дрымотай, схільны да дрымоты’: *Выйдзеш ты [Волга] з дрымотлівых плёсаў...* (М.Лужанін); **істужлівы** ‘які характарызуецца істужкай, мае ўласцівасці істужкі’: *Сакоча з вярбінай бяроза, старыя ўжо, мусіць, таксама... Над сцежкай істужлівай, роснай усімі гамоняць лісткамі* (У.Дубоўка); **сутонлівы** ‘які характарызуецца сутоннем, мае ўласцівасці сутоння’: *Тады – ноч сутонлівая мінала брамы...* (М.Лужанін). Тып прадуктыўны ў літаратурнай мове (1,

с.302–303). Тры адзначаныя словы, па нашых падліках, былі ўжыты аднаразова;

4) **аснова назоўніка + суфікс -н-** = прыметнік са значэннем ‘які адносіцца да таго (мае тое або якасць таго), што названа ўтваральнай асновай’: **лістападны** ‘які адносіцца да лістападу’: *У лістападны дзень асенні, у дзень, спавіты туманамі, сяйбіт вясновага насення Чырвоны Сцяг падняў над намі* (З.Бядуля); *За акном шумела лісце ў лістападным жаўталісці* (З.Астапенка); **мёдны** ‘які адносіцца да мёду (мае мёд)’: *Мой сад калодамі абведзен мёдных пчол...* (Я.Купала); *... і пахла мёдным пахам зэлаў...* (Н.Арсеннева); *Пахла мёднай ліпою ў наветры* (Н.Арсеннева); **цямрычны** ‘які адносіцца да цямрыцы (мае якасць цямрыцы)’: *... відны сляды цямрычнай ласкі* (Я.Купала); [Жыщцё]: *Я сілам цямрычным у рукі няпраўд пустазелле дало...* (Я.Купала). Тып высокапрадуктыўны ў літаратурнай мове (1, с.298–299). Для ўсіх разгледжаных лексем характэрна паўторнае ўжыванне. Дэрыват *цямрычны* матывуецца наватворам Я.Купалы *цямрыца*, які паэт ужыў некалькі разоў (*Над ім [підарожным] неба хмарамі вісне, цямрыца, дзе вокам ні кінуць і інш.*). Слова **лістападны** стала узуальным;

5) **аснова дзеяслова + суфікс -к-** = прыметнік са значэннем ‘які схільны да дзеяння або здольны выканаць дзеянне, названае ўтваральнай асновай’: **грайкі** ‘які здольны (іграць)’: *Жальцеся, грайкія струны* (Я.Купала). Тып прадуктыўны ў літаратурнай мове (1, с.304). Адно слова адзначана ў Я.Купалы.

Як паказаў матэрыял даследавання, суфіксальным спосабам утворана 13 аказіянальных прыметнікаў, што сведчыць пра адносна невялікую прадуктыўнасць гэтага спосабу словаўтварэння ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя. Найбольш такіх дэрыватаў утворана ад асноў назоўнікаў (11 слоў, або 84,6%); іншымі ўтваральнымі асновамі з’явіліся асновы дзеяслова (1 слова, або 7,7%) і прыметніка (1 слова, або 7,7%). Па агульнамоўных тыпах утворана 12 лексем (92,3%), адно слова (7,7%) створана з адхіленнем ад тыпу.

Назіраецца актуалізацыя дэрывацыйнай структуры аказіяналізма, калі аўтар (П.Трус) ужывае побач з наватворам **сузорысты** агульнавядомае слова з такім жа ўтваральным фармантам (**жвірысты**), тым самым падказваючы шлях утварэння аказіянальнай лексемы.

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. Ч. I. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 431 с.